ځانځاني ښامار

د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

Ketabton.com

ارین یون

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانځاني ښامار
د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

لیکواله

ارین یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې

لیکواله: ارین یون

خپرندوی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

ویبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۲۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پر (۱۳۸۷ل) کال زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ماسترۍ له پروګرامه فارغه شوم. تر هغه د مخه د دوو کلونو په بهیر کې د یاد پروګرام هر محصل یا محصله مجبور وو، چې د اړوندو استادانو له خوا په تدریسی مضمون پورې تړلې یوه موضوع د سیمینار په توګه انتخاب کړي. یاده موضوع وڅېړي او تحلیل یې کړي او بیا یې په ټولګي کې د استاد او نورو زده کوونکو پر وړاندې د سیمینار په بڼه وړاندې کړي. د موضوع په باب د استاد او محصلینو پوښتنو ته هم ځوابونه وو ایي او د هغوی سپارښتنې هم وروسته په خپله لیکنه کې زیاتې کړي. دا څو لیکنې چې تاسو ګورئ په ماسترۍ دوره کې ما لیکلي دي. خو له هغه وخته بیا تر ننه (۱۳۹۴ل کال پورې) چې نږدې (اوه اته) کاله تېرېږي، ددې مجال پیدا نه شو چې دا لیکنې په منظم ډول چاپ کړم. البته دې سره څو نورې لیکنې هم وې چې په یاده تېره موده کې راځخه لادرکه شوې. اوس چې د افغانستان ملي تحریک د (سلو عنوانو) کتابونو چاپ ته اوږه ورکړې، له ما څخه یې هم هیله وکړه چې دا لیکنې ورته د یوې ټولګې په توګه ورکړم. ماهم له دې وېرې چې دا لیکنې له منځه لاړې نه شي او په دې نیت چې د ملي تحریک په فرهنګي کاروان کې مې د یوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی، پـه توګـه برخـه اخیسـتې وي، دا ټولګـه مې د چـاپ لپـاره ملـي تحریک ته وسپارله. د لیکنو له منځه مې یوه لیکنه: (ځانځاني ښـامار د هر چا پـه خپـل ځـان کې) د عنوان پـه توګـه ځکـه غـوره کړ چې اوس زمـوږ ټـول هېـواد او پـه مجمـوع کې ټـول بشـریت د همـدې ځانځـاني ښامار د هوسونو په لمبو کې سوزي. دلته لازمه بولم چې د افغانسـتان ملي تحریک له فرهنګي څانګې او قـدرمن وروور حاجي محمد زمـان لغماني څخه ډېره مننه وکړم چې د دې ټولګې د چاپ لګښت یې برابـر کړ او هغه یې د لوستونکو تر لاسونو ورسوله.

پـه هېـواد کې د فرهنګي غوړېدنې په هیله

په درناوي

ارین یون

په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني پښتو ادب کې غزل

غزل هغه شعري فورم دی چې د ځينو نورو شعري فورمونو لکه قصيده ، رباعي، قطعه، مثنوي، مسدس، مخمس او نورو په شان له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، غزل به يې په عربي ژبه کې معمولاً هغه ډول شعرونو ته وايه، چې تغزلي مسايل بۀ يې په کې بيانول، لغوي مانا يې له ښځو سره شوخۍ ته ويل کېږي، غزل د محتوا تر څنګ يو ثابت فورم دی چې ځان ته خپل جوړښت لري او نورو شعري فورمونو سره توپير لري، غزل هغه ډول شعري فورم ته ويل کېږي چې مطلع او مقطع ولري، د سر بيت ته يې مطلع او پای ته يې مقطع ويل کېږي، مطلع معمولاً ، مقفی بيت دی چې دواړه مسرې يې قافيه والې وي، رديف په کې اختياري دی، د هر بيت دويمې مسرې يې بايد ضرور قافيه ولري او د مطلع قافيه تعقيب کړي، د بيتونو شمېر يې له پنځو او تر پنځه لسو څخه زيات نه وي د مسرو د څپو شمېر يې معمولاً سره مساوي وي، له ځينو خاصو حالتونو پرته، چې کېدی شي د بې قافيې مسرې يوه څپه زياته شي، نور د ټولو مسر د څپو شمېر يې برابر وي او که يوه څپه کمه يا زياته شي نو د غزل وزن خرابېږي، د غزل په مقطع کې شاعر معمولاً خپل نوم يا تخلص راوړي، پښتو ادب کې د غزل فورم په پوره مانا تر اکبر زميندا وري د مخه نه دی ليدل شوی، البته غزل ته ورته نظمونه شته خو بشپړ غزل نه دی، لکه د شيخ رضی لودي او نصر لودي نظمونه چې که مطلع ياني مقفی بيت يې درلودلای د غزل فورم ته لوېدل خو اوس ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

بشپړ غزل نه شو ویلای دغه راز د ابو هاشم ابن الزید سرواني له خوا د محمد ابن خلاد ژباړل شوی شعر هم د غزل فورم ته ورلوېږي خو بشپړ پښتو غزل همغه دی چې د اکبر زمینداوري له خوا ویل شوی دی، د اتمې هجري پېړۍ د دوېمې نیمیاي په دوران کې د زمیداور په سیمو کې یو دیوان لرونکی شاعر تېر شوی دی، چې اکبر نومېده، دده دېوان څو پاڼې مرحوم لوی استاد پوهاند حبیبي د هلمند په سیمو کې پیدا کړې وې او چې کله یې د پښتانه شعراء لومړی ټوک ترتیباوه نو یې د اکبر د دېوان له پاڼو څخه تر لاسه شوي مطالب هم په دې کتاب کې چاپ کړل، د اکبر د دېوان دغه څو پاڼې د پښتو ادب لپاره دومره ګټورې تمامې شوې چې پښتو شعر او شعري انواعو په تاریخ کې یې یو لوی تحول راوست، د ده دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوه ټوټې (مثنوي) هم خوندي دي، چې دا مثنوي د خپل خوږلنۍ تر څنګ د هنر مالګه هم لري او د استاد حبیبي په وینا اکبر د مینې د دنیا ډېر نازک حالونه او احساسات تصویر کړي دي، د اکبر د دېوان دغو لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلونه هم شته، غزل د شرقي شاعرۍ تر ټول غوره منلی شعري ډول دی چې د اکبر تر غزلو د مخه موږ په پښتو ادبیاتو کې بل غزل نه وینو. سملاسي که چېرې موږ په پښتو ادب کې د لیکل شوي غزل تاریخ لیکو نو اړ یو چې پیل یې د اکبر زمینداوري له غزلو وکړو.

د اکبر غزل په ټول پوره او د شرقي غزل کره وړه لري د اکبر یوه غزله پنځه او بله یې اووه بیتیزه ده، د شرقي شاعرۍ شعر پوهان عقیده لري چې د زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه لږ وو، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه، (د پښتو غزل) د کتاب مولف پروفیسر افضل رضا په قول د اکبر د غزلو ژبه خوږه او خیالات یې ژور دي. د اکبر له دوو لاس ته راغلو غزلو څخه یوه دلته را خلو:

د خپل ځان له حیرانیې څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا په ګلو ګشت کړ
اوس به څم په سرتور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم
ځنې هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی
زه به سر او مال ښندم دید به حاصل کړم
د بېلتون له ویره ژاړم او ښکې وینې
زه اکبر د خپل اشنا د سر ښندل کړم

د پورتني غزل هندسي فورم په دې ډول دی،

a (قافیه) = (ردیف) دی

=a ______________________
=a ______________________
____
=a ______________________
____
=a ______________________
____

(c) ketabton.com: The Digital Library

=a ________________________

____

=a ________________________

په پورته غزل کې(ویل، پتهول، ګل، مل، حاصل، ښندل) د قافیې کلیمې او (کړم کړم) ردیف دی، د هرې مسرې د څپو شمېر یې (دولس دولس) څپې دی، تر اکبر زمیندا وري وروسته پښتو غزل د روښانیانو او خوشال بابا په عصر کې ډېره وده وکړه، او په معاصر دوران کې حمزه بابا او نورو شاعرانو هغه ته نوره وده هم ورکړه، او اوس پښتو کې غزل هغه شعري فورم دی چې څوک فکر نه کوي، له عربي څخه راغلی شعر فورم به وي، غزل د پښتو په لمن کې دومره وده وکړه چې په عربې کې هم دوره زیات ځلېدلی نه دی. هر پښتون شاعر چې شعر لیکي لومړی تجربه د غزل په فورم کې تر سره کوي، غزل په حقیقت کې پښتو کې ځوان شوی دی:

ستا په اننګو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تذکرۀ الاولیا کې د لرغونتوب نښې

تذکرة الاولیا د پښتو لیکوال (سلیمان ماکو) اثر دی. په خپله سلیمان د بارک خان صابزي زوی دی چې د کندهار په ارغستان کې یې ژوند کاوه. د سلیمان ماکو له خپله قوله ((په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تنها کې مې وچاودلې د پښو، بیا پاڅېدم او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړي او پښتانه به لولي او س.))

د سلیمان ماکو له پورته وینا څخه ښکاري چې ده په(۶۱۲هـ. ق) کې د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل کړی دی او کېدی شي د څو کلونو په بهیر کې دی خپل دې مرام او هدف ته رسېدلی وي. خو د تذکرة الاولیا ټول متن په لاس کې نه شته یوازې څلور پاڼې چې (۷) ډک مخونه کېږي لوی استاد پوهاند علامه حبیبي تر (۱۳۱۹) کال دمخه په کندهار کې موندلي او د استاد حبیبي له خوا پر تذکرة

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاولیاباندې د هر اړخیزې شننې، تحلیل، تجزیې او تعلیقاتو له مخې ویلی شو، چې تذکرة الاولیا په پښتو نثر کې لومړنۍ لاسته راغلې تذکره ده، البته تر دې دمخه د هاشم سروانې (د سالو وږمه) نوم هم په تحقیقي لیکنو کې راغلی، خو خپله ددې اثر تراوسه کومه نسخه ترلاسه شوې نه ده، نو په دې ډول تذکرة الاولیا د پښتو ادبیاتو د نثر او نظم او په تېره بیا د نثر ډېره پخوانۍ تذکره ده.

موږ چې کله په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې ګورو، تر هر څه لومړی په خپله همدا ((تذکرة الاولیا)) لرغونې ده. ځکه که تر دې دمخه مو بله تذکره په لاس کې لرلای نو بیا به هغه لرغونې وه. خو اوس چې نه شته دا تر ټولو لرغونې ګڼل کېږي. په خپله بیا په تذکرة الاولیا کې د ((لرغونتوب)) د هغه وخت همځنګو ژبو او ادبیاتو سره ګډ خصوصیتونه، د ګاونډیو ژبو تاثیرات او نور مشابهتونه هم شته. په تذکرة الاولیا کې داسې متن او د شعرونو داسې بېلګې هم شته چې د نورو ژبو او ادبیاتو له تاثیراتو خوندي پاتې او همدارنګه د پښتو ژبې د ځینو لرغونو ژبنیو جوړښتونو نښې نښانې په کې زیاتې دي. دلته په لنډیز سره ددې تاثیراتو، جلاوالي او لرغونتیا ته اشاره کوو.

۱- د عربي ژبې تاثیرات: عربي د دین او مذهب ژبه وه طبعاً هغه دیني او شرعي اصطلاحات او مفاهیم چې په عربي ژبه کې موجود وو، دري او پښتو ته هم په همغه بڼه راتلل، معادل لغتونه او ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې تر ډېره حده هغه وخت ممکنه نه وه او آن اوس هم امکان نه لري. په خپله د سليمان ماکو له خوا چې په پيل کې کومه سريزه راغلې په هغه کې يو زيات شمېر عربي لغتونه راغلي دي، لکه ((حمد ، محمد مصطفی(ص) ، کونين، رحمت، ثقلين، ال، اما بعد ، غريب، هجري، خدمت، کامل، سلام، سفر، احوال)) او نور په خپله د تذکرة الاوليا اصطلاح هم عربي ده. له دې تاثيراتو څخه ښکاري چې عربي ژبې دا وخت خپل خاص مذهبي، علمي او درباري تاثيرات درلودل، نه يوازې پښتو ، بلکې فارسي لا ډېره د عربي تر اغېزې لاندې وه. په غزنوي دوره کې چې د فارسي نثر متن مطالعه شي او آن تر هغه دمخه دورې عيني تاثيرات ليدل کېږي. نو دلته سړی ويلی شي چې پښتو ژبه او خپله شخصاً د سليمان ماکو خپل نثر د هغه وخت د عربي ژبې خپل خپل تاثيرات زغملي وو.

۲- د فارسي ژبې اغېزې: د عربي ژبې ترڅنګ د فارسي ژبې او د نثر ليکنې لرغوني تاثيرات هم څه ناڅه د سليمان ماکو په نثر کې شته، له دې څخه دا ښکاري چې سليمان ماکو هغه وخت د پښتو د مروجو ادبياتو د مطالعې ترڅنګ د فارسي ژبې او ادب مطالعه هم لرله. د فارسي ژبې نثر د سليمان ماکو تر نثر نږدې دوه سوه کاله دمخه يو ښه شانداره مرحله تېره کړې وه، دا داسې يوه مرحله وه چې فارسي نثر په کې ډېر روان، سليس او خوندور دی او له هر فاعل سره يو فعل، لنډې او مختصرې جملې لري چې دا کار د پښتو له عامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورې سره ډېر اړخ لګوي. فارسي نثر بيا د مغلو په دوره کې تصنعي، تکلفي او مغلق شو او هغه پخوانی خوند او رنګ يې بايلود.

د سليمان ماکو تر نثر وروسته پښتو نثر د پير روښان او اخوند درويزه په وخت کې چې يو د مغلو مخالف او بل يې موافق و، بې خونده، پيکه او پېچلې شو او د نورو ژبو لکه عربي او فارسي تر زيات اغېزو لاندې راغی. د سليمان په نثر کې لاندې فارسي کلمې تر سترګو کېږي.

درخواست، سپاس، خاکپای، خدای، مهربان، روزګار، بزرګ، بادار او ځينې نورې.

د لغتونو ترڅنګ په تذکرة الاوليا کې داسې ګرامري جوړښتونه شته چې د فارسي ژبې له ژبني جوړښت سره يوشان ښکاري، دا خبره له باوره ډېره لرې نه ده چې سليمان کبدی شي د ديني او ادبي زده کړو له لارې د فارسي ژبې تاثيرات زغملي وي او يا هم کېدی شي د هغه وخت د پښتو ليکنۍ ژبې همدا جوړښت درلود. د سليمان ماکو د نثر ځانګړتيا په دې کې ده چې لکه د فارسي ژبې د ګرامري جوړښتونو له امله فعل تر فاعل دمخه راځي، يا مضاف تر مضاف اليه دمخه راوړي، لکهه ((مراقد د اوليا او واصلينو مې پلټل)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه پــه فارســي کــې وويــل شــي ((مراقــد اوليــا و واصــلين را ميپاليدم...)) نو د فارسي ژبې لـه ګرامـر سره اړخ لګوي، خو د پښـتو اصلي ګرامر يا عادي محاوره دا ده چې نوم فاعل يا هم مضاف اليـه اول راځي بيا يې متعلقات فعل يا هم مضاف. د پښتو د ګرامر پـه تېره بيا د اوسني شکل له مخې بايد دا جمله داسې واى.

(د اولياوو او واصلينو مراقد مې پلټل).

او تنها کې مې وچاودلې د پښو = د پښو تنها کې مې وچاودلې

زه غريب خاورې سليمان زوى = زه غريب خاورې سليمان د بارک خان ماکو سابزي زوى

او هرکله به ويل ورور ته = او هرکله به يې خپل ورور ته ويل

او داسې نورې جملې چې فعلي حالت تر فاعلي حالت د مخه واقع شـوى دى، خـو د پښـتو اوسـنى ګرامـري جوړښت داسې دى چې اول فاعل بيا مفعول يا اول مبتدا او بيا خبر راځي.

پر دې تاثيراتو سربېره چې دا هم تذکرة الاوليا لرغونتيا ښيي پـه خپله د تذکرة الاوليا نثر دومره ساده، خوږ او پـه ساده روانـه پښـتو ليکل شوى دى چې د مانا ابهام په کې هـېڅ مطرح نـه دى، نثر تکلفـي او تصنعي نه دى او بېچلتيا نـه لـري. د روښـانيانو او راوروسـته حتـى پـه معاصره پښتو نثر کې موږ د نثر دواړه بېلګې لـرو، هـم سـاده، روان او خوږ او هم پېچلي، تکلفي او تصنعي نثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول که موږ د سليمان ماکو نثر د لرغونتيا له مخې ارزوو، نو په هغه کې د لرغونتيا ځو غتې نښې ګورو.

يو دا چې ګرامري جوړښت يې د پښتو له معاصر ګرامري جوړښت او د پښتو معاصرې محاورې له ژبې سره پوره تطابق نه کوي. يانې مبتدا او خبر فاعل او فعل يې سره وړاندې وروسته دي، لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه. دويم دا چې په خپله د سليمان ماکو په نثر کې ځينې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې د هغو اکثره اوس هم د استعمال وړ دي، خو ځينې داسې سوچه کلمې شته چې اوس د وخت په تېرېدو سره متروکې شوي او يا په هغه بڼه نه استعمالېږي، يانې چې ځينې اوس نه استعمالېږي او ځينې يې اوس هم په هغه شکل کارول کېږي. لکه استازی، روښان، پايږم، راغو، کلی، پلټل، لوری، موندل، تناکې، چاودل، پاځېدل، ښتن، کاږم، پېژندګلوه، ډېره، کاله او داسې نور چې اوس هم په همدې شکل او مانا کارول کېږي.

خو داسې کلمې هم شته چې اوس يا متروکې شوي او يا يې بڼه اوښتې ده لکه.

ګڼون= شمېره، دښنه= دښمن، مرستون= مرسته غوښتونکی، ملا= مل، ملګری، جوبله= جنګ، ايواد= هېواد، کتارو= چړو تورو.

په تذکرة الاوليا کې د سليمان ماکو په خپل نثر کې پر سوچه لغتونو سربېره د اکثرو شاعرانو شعرونه له ځو ګوتو پر شمار کلمو څخه پرته نور ټول په نږه پښتو ليکل شوی دی، لکه، د بيټ نيکه حمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ټولې کلمې يې پښتو دي، يا هم د ملکيار بابا پاړکی چې يوازې د ((غازي)) کلمه په کې عربي ده.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د ((ابليس)) کلمه عربي ده او د قطب الدين بختيار شعر خو ټول له پښتو کلمو جوړ دی.

همدا شعر د تذکرة الاوليا د لرغونتيا د يوې ښيلګې په توګه په بشپړه ډول رانقلوم:

ويرمې زړه سوری سوری کړ — راته وګوره ملوکې
په ښلتون کې دې وباسم — له خوږمنه زړګي کوکې

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

د ښلتون اورونه بل دي — هر ګړی مې زړګی سوځي
لېونی يمه د مينې — سوځم زه لکه پېلوځي

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

غوړولی دې اوربل دی — اور زما په زړګي بل دی
زه بختيار خاورې ايرې سوم — په اور سوی مې ګوګل دی

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ځانځاني ښامار))

د هر چا په خپل ځان کې

((ځانځاني ښامار)) د مرحوم استاد سيد بهاوالدين مجروح يو خورا مهم ادبي او فلسفي اثر دی، چې د پښتو نظم په چوکاټ کې يې ترتيب کړی دی. په دې اثر کې د انسان ذاتي او نفسي غوښتنې تحليل او څېړل شوي دي. د کتاب له ګڼو هدفونو څخه يو مهم هدف دا دی چې که انسان خپل نفس په خپله کنټرول نه کړي، نو د نفس له دې چينجي څخه لوی ښامار جوړېږي او په خپله د انسان له ژوندانه څخه راچاپېرېږي او هغه تباه کوي. دا اثر په (۱۸۸) مخونو کې چاپ شوی او يو اوږد منظوم داستان دی، خو زه يې دلته په ډېر لنډيز سره شکلي او محتوايي نچوړ وړاندې کوم:

په پيل کې د يوه عالم د خولې کيسه راخلي چې د يو ورک سمندر غاړې ته ناست دی شبه او ورځ د جهان رمزونه او رازونه لټوي، عالم يوه ورځ وايي:

((تر کوم وخته چې دا ځمکه او اسمان وي–تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی وایي:

د صحرا له طوفانو مې بېره نه وه

نه تشویش د سمندر لویو څپو نه

ډاریدم زه،

د خپل زړه په ژور تل کې

له ښاماره.

دی د هغه ښار ښاریانو ته حیران دی چې ښامار پرې واکمن دی او دوی یې پر ضد نه پاڅېږي. په لومړي څرخ کې بیا د تور ښامار کیسه ده چې څنګه د مرګ پر لوري ځي او د لاروي له خولې د هغه ښار کیسه راځي چې ټول ښاریان یې رنځوران دي. دا لاروی د ښار کیسه داسې پیلوي:

لاروی د نیمو شپو وم

هلته ناست د سمڅې خولې ته

هک حیران وم

نږدې هلته

ښکاریده رڼګ د یوالونه

کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی په دې پړاو کې د ښار خلکو ته خپله تېره ماضي وریادوي، هغه وخت چې ښامار پر دې ښار واکمن نه و او دلته پسرلي د نوبهار الهه واکمنه وه او د خلکو ترمنځ مینه او محبت و، چا غلامي نه پېژندله، خو کله چې د جهان د لوی فاتح واکمني پیل شوه هر څه په غم بدل شول، لوی فاتح خلکو ته داسې خطاب ورکړ:

((تاسو وایاست زه به څوک یم!

درست نړۍ کې پهلوان یم،

لوی فاتح د ټول جنګونو د جهان یم

له دې وروسته ستاسې ښار زما تابع دی

تاسې ټول د قهرمان تر فرمان لاندې

که هر څوک زما فرمان ته غاړه نه ږدي

نو سزا به یې په دې دم او په هر دم

هم په دې نېزه وژل وي، څیرول وي

دې سره نو د ښار خلک د قهرمان تابع شول، د هغه ستاینې به یې کولې، معبد یې جوړ شو او خلکو به یې پرستش کاوه.

خو لاروي به خلکو ته دا پیغام رسوه:

رهبانانو راشئ واورئ دا بیان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رمزونو نه خبر شئ پټ پنهان

زمامدار زموږ لېوه دی

لکه وینو ته چې تږی وي د غرو رغو لېوان

زړه يې کلک لکه تور کاڼي د بيابان لکه سندان...

د ښامار پر ضد د لاروي پيغامونه ورو ورو د ښار خلکو کې خورېدل، لاروی به چا لېونی او چا مجنون باله خو ورو ورو د ښامار په زړه کې وېره پيدا شوه، هسې نه چې دې لاروي کې څه فساد نه وي.

نو لاروی (مجنون) او د نوبهار الهه (ليلی) چې د ښامار تر راتګ د مخه د ښار واکمنه وه، خپل دربار ته راغواړي او پوښتنې ترې کوي. لومړی لاروی يا مسافر ته مخ را اړوي او په ترخه اواز ورته وايي:

((ای پردېسه مسافره !

چې د بل پردې هېواده يې راغلی

په دې ښار کې اوسېدلی

موږه پناه تاته درکړې

زه خو اورم چې ته خلک رابلې تل،

چې د خپل پلرو نيکونو معبد پرېږدي

پخوانی دود رواجونه کړي همه تر پښو لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړو خپلو پخوانیو عقایدو نه لاس واخلي

او ددې ګدایي کړې نا اشنا پېغلې پرستش ته غاړه کېږدي

دا رښتیا ده؟))

لاروی ورته ځواب ورکوي:

((ای د کل جهان باداره فرمانداره

ستا معبد خو نوی نوی نو بنا دی

نه یې کلک نه یې پاخه دي دېوالونه

نه ژور نه مستحکمه تهدابونه

ددې سیمې رښتینې اصلي واکداره

رب النوعه د بهاروه، الهه د عشق او مینې،

په دې ځای کې مېشته خلکو،

د هغې ښکلې دلدارې پرستش کړو

هر هر لوري، هرې خواته هر هر ځای خو

د هغې د قدم ځای و.))

لاروی خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وایي چې دا پېغله (لیلی) همغه الهه ده. لاروی واکمن ته وایي چې ستا په زړه کې واهمه ده او د ښار خلک که ستا له دې واهمې څخه خبر شي، نو ستا اطاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبادت نه کوي، واکمن په زړه کې ډېر وارخطا کېږي خو لیلی او مجنون (پېغلې او لاروي) ته ځکه څه نه وايي چې په ښار کې شور ماشور جوړ نه شي، نو د ستر واکدار په زړه کې نور هم وهم او ترس زیاتېږي. دا داسې وخت دی چې د ښار په خلکو کې د لاروي پیغامونه نور هم قوي شوي او د واکدارو هم نور هم زیات شوی. په همدې وخت کې یوه زړه بوډۍ چې د تورو لوګیو جامې یې اغوستې وې د ستر واکدار ماڼۍ ته ورننوزي. د بوډۍ کیسه داسې ده:

فقط یوه ورځ، چې ماښام شو توره خړه،

راپیدا شوه له کوم ځایه،

را راوانه پته پته غلې غلې،

یوه ناشنا زړه بوډۍ وه.

د ښار لویې دروازې ته ودرېدله.

څېره بده هم مرموزه،

هیولا وه بد منظرې

تور کمیس تور یې پرتوګ تور یې زړوکی د لوګي و

د ښار لویه دروازه شوله برسېره په خپل سر له خپله ځانه

بوډۍ ننوته ښار ته

د هغې لویې ماڼۍ په لورې لاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ناشنا شانته بوډۍ وه

بې له دې نه چې قدم پر ځمکه کېږدي

د ښايسته زينو نه وختله پورته

بې له دې نه چې کوم مکث يا توقف کړي

د مرمرو جګو ستنو نه شوه تېره

د ښايسته ځلانده قصر دروازې ته ودرېدله

دې بوډۍ بيا ،

نه زنځير د دروازې وشرنګولو نه يې ور وټکولو ،

ور برسېره په خپل سر شو

بوډۍ لاړه شوه په قصر کې دننه

دا بوډۍ خو لاروي سره اشنا وه ، لاروي ښه پېژندله.

لاروی ښه پوهېدلو چې بوډۍ ولې راغلې

او دا اوس په هغه قصر کې دننه

د بوډۍ او د واکدار په منځ کې څه خبرې کېږي

څه موده لا تېره نه وه ،

چې رااووتل دوی دواړه ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مانۍ له کنډوالو نه، د لوی ښار له خرابو نه،

بوډۍ مخکې قهرمان تر شا روان و

لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

###

دا هغه مهال دی چې نور پر ښار د واکدار واکمني پایته رسېږي او ښار ته ببرته د نوبهار الهه راګرځي او د ژوند څرخ تاوېږي. نوره کیسه داسې ده:

مجنون پاتې حال ویجاړی هلته ناست و

د خپل ښار په کنډواله کې

د عالم په تماشه و

د زمان دفتر برسېره ورته پروت و،

له اغازه تر انجامه،

د عالم صفحه یې مخې ته خپره و،

له ذرې تر کهشکانه

هم ماضي او مستقبل غاړه غړۍ وو،

د هغه حال په شپه کې

شپې او ورځې تېرېدلې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا راتلل میاشتې کلونه،

یو پر بل پسې پیهمه.

هم فصلونه، موسمونه را راوان بېرته روان وو.

###

تر څو شپه یوه د شپو وه،

لاروی په کونج کې ناست و،

د افق تورې لمنې ته یې کتلې

یو ناڅاپه ورښکاره شوې، هلته دورې،

رڼاګانې زیاتې، زیاتې، په تورتم کې ځلېدلې

دی راپاڅېده له ځایه، په رڼا پسې روان شو

ټوله شپه یې مزل وکړ

چې سبا شو سپین سبا شو،

لاروی د یو سیند غاړې ته نږدې شو

سیند اوارډک بهېدلو

د سیند غاړې وې ابادې

چمنونه شنه پراته وو، سره ګلونه غوړېدلي

ښکلې مېنې رنګارنګه په کې هر طرف ولاړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باغ او بڼ کې د مرغانو شور ماشور و

پېغلې نجونه ښکلې ښکلې

ښه ځلمي ښايسته ځوانان وو ،

ځينې ځينې د خپل ښار په ابادۍ بوخت،

ځينې نور بيا ،

د ښايسته پېغلو سره ناست په راز او نياز وو ،

محبت و صفايي وه، ښکلول وو زغلول وو ،

مرکې وې مشورې وې

ماشومان د سيند په غاړه لوبېدل ټول،

شور ماشور و غلغلې وې

او بيا هغه ناشنا پېغله

زوړ کميس خيرې ګرېوانه،

ګرځېدله خرامانه،

شين کميس نرى شفاف يې و په تن کې نوى نوى

د وحشي ګلونو تاج يې پاس په سر پروت

د بهار ورېمې په شانې الوتله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډېښتونو غرڅنۍ ورته راتللې،

لاروي د نيمو شپو چې دا حال وليد ،

بې اختياره په خندا شو

ځکه پوه شو ،

چې له سره بيا شروع شو ، يو ځل بيا بيا ،

زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر ،

او د ښکلې رب النوعې الهې د عشق او مينې

يو ځل بيا له سره پيل شوه،

افسانه لويه اوږده د تور ښامار مار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې

تاریخ مرصع په پښتو کې هغه مهم تاریخي کتاب دی چې بېلابېل تاریخي، سیاسي ټولنیز، ادبي، دیني او نور بشري مسایل په کې څېړل شوي دي.

دا کتاب د پښتنو د نومیالي مشر، ملي اتل او ستر لیکوال خوشال خان خټک د لمسي (افضل خان خټک) تالیف دی، چې په (۱۱۳۶) هـ. ق کې بشپړ شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د نورو سیاسي، اجتماعي او فرهنګي شخصیتونو ترڅنګه ځینې پښتنې مېرمنې او بیبیانې هم معرفي شوي دي چې د ځینو یې په څنګزنې توګه یادونه شوې او د ځینو یې د نورو شخصیتونو د یادونې ترڅنګ نوم اخیستل شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د ښځو د معرفۍ اهمیت په دې کې دی چې دا ثابتوي چې لیکوال په دقت سره د مهمو شخصیتونو ثبت او معرفۍ ته متوجه شوی او هغه یې له بېلابېلو منابعو (ماخذونو) څخه چاڼ کړي، خپل معلومات یې هم ورسره یوځای کړي او بیا یې په خپل تاریخي اثر کې خوندي کړي دي. په تاریخ مرصع کې هغه ښځې د یوې ځانګړې ضمیمې په توګه معرفي شوي چې عابدې او پرهېزګارې ښځې وې او ټول ژوند یې د خدای عبادت ته وقف کړی و، دا ((د برخو مېرمنې پښتنې بیبیانې)) تر عنوان لاندې معرفي شوي دي چې ټولې پنځه عابدې او متقي ښځې په دې برخه کې معرفي شوي دي چې دلته یې په ترتیب سره درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- عصمت پناه بي بي:

دا يوه عابده، پرهېزګاره او ديندار ه ښځه، په يوه پرهېزګاره کورنۍ کې زېږېدلې وه.

دې بي بي تول ه ورځ په روژه او شپه په عبادت تېرول ه، په تاريخ مرصع کې ددې په باب وايي:

((عصمت پناه بي بي دويه لور د شيخ سليمان د انا خور د شيخ ملهي قتال، په عبادت رياضت او مجاهدت کې يې ډېر لوی شان درله او د ورځې به روژه په خوله او د شپې به په لمانځه ولاړه وه. او دعا به يې قبلېده د ښو بدو په باب به يې چې هر څه په ژبه تېر شول په درنګ ساعت کې به ښکاره شول او چېرې به په عکس نه شول، عجيبه کرامتونه ترې ظاهر شوي دي.))

۲- بي بي راسته:

دا هم يوه ديندار ه او پرهېزګاره ښځه وه، د خدای په مينه کې ډوبه وه، دعا به يې قبلېده، تاريخ مرصع ددې بي بي د تعارف تفصيل داسې راکوي: ((ذکر د عفت دستګاه بي بي راستي چې د خواجه يحيى له نمسو او د خواجه ويس سرواني کورودانه وه، د وينا مېرمن او له ځانه ورکه وه او هر وخت ((د خدای په مينه کې)) لېونۍ او ډوبه وه. او اکثر به پرې حال غالب و او د دنيا په معاملو يې هېڅکله وتنه نه وه. خواجه ويس له دې قبله چې د هغې احوال ترې بېل و دريښم، پلوريو له يوه جينۍ وکړله او له (عام) وګړي او هم له بي بي يې دا خبره پټه درله. تر دې چې اخر پس له څه مودې جوته شوه. خو د بي بي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اطوارو کې يو بکس خفګان هم پيدا نه شو.)) تاريخ مرصع دغه راز د دې مېرمنې د کراماتو نورې کيسې هم رانقل کړې دي.

٣- بي بي شيغزادي:

دا هم يو عابده، ديندار او پرهېزګاره مېرمن وه چې ټوله توجه يې د خدای عبادت ته وه او بس.

تاريخ مرصع د دې عابدې بي بي په تعارف کې وايي: ((دا هم د خواجه يحيی کبير له نسه او د ميان ترمان ولـه ميان د وداسيداني په نکاح وه. ډېره رسېدلې عبادت ګزاره او روژه داره وه او د دنيا په معاملو يې وتنه نه وه. ځښتن يې ډېره نمانځنه کړه او چې په هغې حال ډېر غلبه شو. نو ميان ترمان بله ارتينه وکړه او له بي بي يې پټوله. يوه ورځ ميان ترمان د بي بي په خدمت کې ناست و، ورته يې وويل چې ترمانه زه دې ناست وينم ودره. ميان ترمان يې له خدمته پاڅېد او پلار ميان دودا لره تللی له بي بي ځي خفګان او ګيله وکړله چې دا شان ناڅاپه وينا يې راوکړله. ميان دودا لره وپوښتلو چې ترمانه ګوندې بله ارتينه دې کړې ده. ودوې ويل هو، وې ويل ښه ونه شول ډېر بد دې وکړل چې بې د بي بي د رضا دې هسې چار وکړه. څو ورځې پس ترمان هسې ناروغه شو چې د مرګ خواست يې وکړو. دغه خبر يې پلار دودا ته ښکاره کړه او د مرګ خواست يې وکړو. هغه ورو وويل چې ترمانه له خدايه مې غوښتي دي چې سره د ايمانه ګور ته لاړ شي. د پلار له خدمته د بي بي په ملازمت راغی او هغې ته يې هم وويل چې په حقله يې دعا وکړې چې خاتمه يې په خير شي. وې فرمايل چې خدای تعالی به دې ايمان روزي کړي څو ورځې پس ميان ترمان په حق ورسېد.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بي بي صورت:

د پښتنو بيبيانو په لړ کې بي بي صورت هم يوه ډېره نامداره عابده او پرهېزګاره ښځه وه چې دنيا يې ترکه کړې وه او ټول ژوند يې د خداى د رضا لپاره عبادت ته وقف کړى و.

افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې ددې بي بي په باب داسې وايي: ((ذکر د دوران د هغې صالحې او د زمانې د ساجدې بي بي صورت لور د ملک بستان کاکړ نيکه د ميان هيبت خان چې د دغه تاريخ د ليکنې باعث دی. هرکله چې بي بي صاحبه د پوهې عمر ته ورسېده، نو قران او د فقهې ځو کتابونه يې ولوستل او د شرعي مسلو په علم کې يې هغه وخت مثال نه و. د هغه وخت ارتينو به ټولې مسلې هم له هغې پوښتلې. اکثر خپل خپلوان به يې د غوښتنو په نيت راتلل. خو هرکله چې والدې شريفې به يې وليدل چې په تلاوت او خپل شغل مشغوله ده، نو دې خبرو ته يې پام نه کړو او خپله لور يې د چا په نامه نه کوله.

دا بي بي دومره د خداى په عبادت بوخته وه چې ترپايه يې چا سره واده ونه کړ او ټول ژوند يې د خداى پر عبادت تېر کړ. دا ښځه دومره عابده او په خپل نفس حاکمه وه چې د پلار په ميراث کې پاتې ټولې پيسې او پانګه ببوسو او مسکينو خلکو ته ورکړه او ځانته يې هېڅ هم پرېنښودل.

۵- بي بي معذوبه مولهه:

دا بي بي هم يوه عابده، پرهېزګاره او خداى په مينه مسته بي بي وه، هره خبره او عمل به يې د عرفان او حقيقت په لاره برابره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع کې یادونه راغلې ده.

((ذکر د عفت ایات معذوبې مولهې: چې د عرض اشیاني اکبر پاچا د پاچهۍ په زمانه کې د کیتهل د پرګنې له کلیو په یوه کې ښکاره شوه او تل به مجذوبه او موله‌ه (شیفته، او عاشقه) او لېونۍ او بې خوده او بې شعوره وه. هر کله چې به د رحمت باران ورېدلو خپلې سترګې به یې اسمان ته وازې نیولې او تر ځلورو پینځو ورځو به حیرانه بې خوده ولاړه وه او بانه به یې نه خوځول. او له بارانه، باده او تندر به هېڅکله نه رنځېده او بیا به چې په خپل وړومي حال راغله هم همغسې مستانه به ګرځېدله او هره خبره به یې چې کړه عین له عرفانه او حقیقته به وه.))

دا و په تاریخ مرصع کې د ځینو پښتنو بیبیانو یادونه چې موږ دلته په لنډیز سره معرفي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په یو غزل کې اخلاقي پندونه

لکه څنګه چې ټولو ته ثرګنده ده خوشال بابا یو هر اړخیز شخصیت دی، داسې یو شخص دی چې د بغاوت په وخت بغاوت کوي، د جنګ په وخت کې جنګ، د عبادت په وخت کې عبادت، د بزم په وخت کې بزم، د رزم په وخت کې رزم، د ښکار په وخت کې ښکار او د پیکار په وخت کې پیکار. طبیب، شاعر، ښکاري، پوځي، قومي، ملي، اخلاقي، روحاني لنډه دا چې یو جامع شخصیت و.

د بابا د شخصیت په هر اړخ چې څوک څېړنه پیل کړي نو دا شخصیت دومره وړانګې لري چې که بل خوشال نه شته یوازې همدا خوشال دی، خو چې بل اړخ ته متوجه شې نو بیا خو فکر کوې چې دا خو بل خوشال دی. کله چې د بابا منظوم او منثور اثار او د هغه د ژوند تاریخي سیر ګورو، نو له بابا څخه موږ ته ډېر زیات او ګڼ شمېر نصیحتونه، پندونه او اخلاقي لارښوونې پاتې دي.

که چېرې څوک د خوشال بابا اخلاقي پندونه او نصیحتونه تعقیب کړي او هغه بیا پر ځان عملي کړي، نو پوره یقین دی چې یو بشپړ روحاني او اخلاقي شخصیت به ورڅخه جوړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا په کلام کې د ګڼو پندونو او نصیحتونو له جملې څخه به یو غزل د بېلګې په توګه چې له غوره اخلاقي مرغلرو څخه مالامال دی را واخلو.

د دې غزل مطلع ده:

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا

دا غزل په یو اخلاقي ایډیال پیلېږي، ښه سړیتوب اسانه کار نه دی، خوشال ورته په خپل دستارنامه کې شل هنرونه او شل خصلتونه ټاکلي دي. دلته هم ده د ښه سړیتوب لپاره څو معیارونه ټاکلي دي.

یو دا چې ښه سړی چاته په بد نظر نه ګوري زړه کې صاف وي او دویمه خبره دا ده چې که څوک ښه سړي سره بد هم وکړي، نو دی یې بېرته په بدو غچ نه اخلي، بلکې ښه سړی هغه دی چې د بدو په مقابل کې ښه وکړي، دا نو ډېر لوړ اخلاقي معیار دی.

خوشال بابا دا لوړ اخلاقي معیار یوې ثمر لرونکې ونې سره تشبه کوي او وايي هغه ونه چې مېوه لري هر څوک یې په کاڼو ولي، خو هغه ونه پر خپل ځای ولاړه وي او پر چا ګوزار نه کوي، بلکې مېوه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه بــارداره ونه تل وربړي کاڼي
ورته ګوره چې بارداره ونه څه کا

پــه همدې خاطر خوشال بابا خلکو تـه د اخلاقـو او زغـم توصـيه کوي، که څه هم دا يو مشکل کار دی.

خوشال بابا وايـي چې دا دنيـا خو تېرېدونکې ده، بايـده دي چې غوسه، کينه او نورې دعوې ټولې پرېږدو ، کـه سړی مرګ تـه متوجه شي، نو واقعاً به کينې خوشې کړي.

د جهان کينې غـوسې واړه تـــر شا کا
که سړی په وخت د قهر مرګ تر زړه کا

خوشال بابا انسان له ځان خوښونې، ځان ښودنې، ځانپالنې او خودبينۍ څخه جهان خوښونې تـه رابولي او وايـي کـه څوک لـه ځانـه رابېل شي او د جهان په فکر کې شي نو بيا به د جهان ننداره وکړي.

خوشال بابا ددې خبرې د اثبات لپاره ((لېمه)) د مثال پـه توګـه راوړي چې هغه ځان تـه نـه ګوري نو ځکـه ټول جهان ورتـه ښکاري، انسان هم بايد همدغه مثال خپل کړي.

دا په دا چې خودبيني ورڅخه نه شته
د جـهان ننداري ځکه دوه لـېمه کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشـال خـان کینـه او حسـد د انسـان د تبـاهۍ سـببونه ګڼـي او اروا پوهـان هـم دا خبـره تائیـدوي او وایـي چې کینـه او حسـد انسـان وجود ته د زهرو په شان مضر او خطرناک دي، خوشال بابا وایي:

په کینـه پـه حسد هېڅ د چا ونـه شي

هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا

خوشال بابا وایي او پv دې خبره ټینګار هم کوي چې سړی بایـد همېشه د ښو او نېکو خلکو نصیحت تـه غـوږ کېږدي او د بدو خلکـو پر خبرو عمل ونه کړي.

نصیحـت د نـېکو ښـه دی نـه د بدو

کم بختان به بد فعلي د چا په خوله کا

خوشـال بابـا وایـي چـې خدای پـاک شـخص تـه د ښـو بـدو اختیـار ورکړی دی، هر شخص د خپلو اعمالو مسول دی.

و سـړي تـه یـې اختـیار ورکـړ هوښیاره

که په هره چار کې خدای واړه خپل کړه کا

خوشال بابا وایي چې د وخت قافلې تېرېږي، د هر چا خپل کـار دی چې له وخت څخه ښه ګټه پورته کوي او که نه، ښه کارونه کوي که بد ، همدا عمل به یې د لارې مل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځ او شپه په لار رواني قافلې دي

نېك و بد د قـافلې په لارې تله كا

خوشال بابا وايي چې له دنيا څخه سفر يوازې دی، هر چا سره به يې خپل عمل ملګری وي، ښه عمل د لارې تر ټولو ښه ملګری دی او له خپل عمل پرته نور هېڅوک تاسو سره په لاره کې نه مل کېږي، نو بايده دي چې خپل عمل ښه کړو.

يـك تنـها پـه لارې تـلنه ده خـوشاله

په داهسې لار څوك څه د لارې مله كا

دا و لـه اخلاقي پندونو ډک د خوشال بابا يـو غـزل، د خوشال بابا شاعري له داسې نورو پندونو او نصيحتونو ډکه ده چې کـه څوک يـې په دقت سره ولولي نو د اخلاقي جرئت، قـوت او پـاکۍ سبب بـه يـې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په غزل کې بزم او رزم

خوشال بابا په پښتو کې د بزم او رزم یاد توري او قلم د خاوند شاعر په توګه مشهور دي، چې په اکثرو شعرونو کې یې دا دوه عناصر ډېر ځلېدلي دي.

په پښتو کې نور داسې شاعران هم ډېر دي، چې یا یې په بزم کې شاعري کړې او یا هم په رزم کې او یا هم په دواړو کې.

خو خوشال په دې برخه کې تر هر چا زیات کار کړی دی او تر بل هر شاعره زیات مطرح دی.

خوشال لومړنی شاعر و چې په زیاته کچه یې له عربي ژبې څخه راغلي شعري فورم (غزل) له پښتني چاپېریال سره غاړه غړی کړ، ده د غزل په خپل دودیز مفهوم د غزل (تغزلي) مانا او رنګ هم وساته او د پښتني چاپېریال ځانګړني، رزم، ملتپالنه، مېلمه پالنه، غیرت او ننګ یې هم ورسره مل کړل.

په حقیقت کې همدا خوشال بابا و چې پښتو غزل ته یې د بزم ترڅنګ د رزم رنګ هم ورکړ. او په یو واحد شعري فورم کې یې دا دواړه عناصر په موازي ډول شامل او تضمین کړل.

له نورو شاعرانو سره د خوشال بابا تفاوت په دې کې دی چې اکثرو شاعرانو د خپل یو واحد غزل زیاته برخه یا بزم یا هم رزم ته بېله کړې، خو د خوشال بابا ځانګړنه په دې کې ده چې ده د غزل بیت بیت کې د رزم او بزم بېلابېل محتویات داسې سره اوډلي او منظم کړي چې سړي ته هم خوند ورکوي او هم نوی رنګ لري.

توره چې تېرېږي خو ګزار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زلفې چې ول ول شي خو خپل ياد لره کنه

پورتنی بيت د خوشال د يوه غزل مقفی بيت (مطلع) ده، د دې بيت لومړی مسره په (توره) پيل شوې او نوره زموږ په رزمي ادبياتو او دود و دستور کې د غيرت، ننګ او همت سمبول دی.

توره نه يوازې د جنګ يوه فزيکي وسيله ده، بلکې هر څوک چې کوم ښه او ټولنې ته ګټور کار ترسره کړي، نو خلک وايي چې پلانی ((ښه توره)) وکړه، يا پلانی له پلانی سره ډېره ((توره)) وکړه يانې ښېګڼه يې ورسره وکړه. (زلفې) بيا د (تغزلي) مينې او عاطفې حالت لپاره راځي، چې د معشوقې د ښکلا يوه ننبه ګڼل کېږي.

خوشال خان دا دواړه مفاهيم په يوه واحد بيت کې سره يوځای کړي او بيا يې يو ځانګړی جلا مفهوم ورڅخه جوړ کړی دی، دغسې سره لرې مفاهيمو يوځای کول تر خوشال دمخه په پښتو ادبياتو کې نه ليدل کېږي، خوشال په خپل همدې غزل کې وايي:

وينې مې د زړه خورې، مګر نو څه لره نه دی
زړه زما پيدا دی ستا خونخوار لره که نه
مي شته چنګ ونې شته د خپل يار سره خوشاله
خپل بياض په لاس کې څه ګلزار لره که نه

په پورتنيو بيتونو کې هم د خوشال د رزم او بزم مفهوم نغښتی دی، د خوشال د رزم او بزم مفکوره د خوشال بابا ډېرو غزلو ته لاره کړې ده.

هغه عشق او توره لازم او ملزوم بولي او وايي چې توره هم د عشق په زور ترسره کېږي، يو څوک چې له کوم شي سره مينه ونه لري نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د لاسته راوړلو لپاره توري هم نه وهي او څوک چې له څه شي سره مینه ولري د هغه لپاره توري هم وهي او قرباني هم ورکوي.

خوشال خان وايي:

بـدرګـه کـه مـحبت راسـره نـه وای
یکتنها به په خونخوارو لارو تلل څوك

خوشال تـوره او سربنـدنه د مینې او عشـق برکت بـولي او پرتـه لـه هغه توره او سربنندنه ممکنه نه ده:

واړه عشق دی چې یې سر راته ګیاه کړ
ګـنه زه پـه ځـان مـین د سربنندل څوك

خوشال په عشق او مینه کې دومره سربنـدنې او ځـان تېربدنې تـه حاضر دی چې ان کـه سر یـې لاړ هم شي لـه خپلې معشـوقې بـه تېـر نـه شي، دی دې تـه هـم حاضـر دی چـې آن د ژونـد پـه بـدل د معشـوقې زړه لاسته راوړي ځکه نو خپلې معشوقې ته وايي:

تــه مــې وژنــه د قصاص اندېښنه مه کړه
د خپل مرګ په تور به ونیسم یو بل څوك

خوشال په عشـق کې سرتېري یـو حتمـي شرط ګڼي او وايـي، هغـه څوک چې په عشق کې له سر سره لوبې ونه کړي، هغه وصال تـه نـه شـي رسېدلې او هغه څوک چې په دې لاره کې د سر قربانۍ ته حاضر نه وي هغه په هېڅ خساب دی.

پـه پالنګ د معشوقې ورځي سرتېري
هر عاشق چې تر سر تېر نه وي هم هېڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان په عشق کې د برې خبرې په توره فیصله کوي او دغه راز که معشوقه وغواړي دی د خپل سر تېغ ((غوڅونې)) ته هم حاضر دی، مقصد دا چې معشوقه یې خوشاله شي.

په درست جهان به وي یو زما غوندې رسوا بل
ورځم توره وکښلې چې مین واوم په تا بل
نن ماوته چا ووې چې اشنا غواړي خپل تېغ نه
د خدای لپاره کوم به له صابر وي اشنا ستا بل

خوشال په مینه کې خپلې معشوقې ته دومره وفاداره دی چې له خپلې معشوقې پرته د بل چا عادي ستاینه هم نه شي اوربدلای، ځرنګه چې خوشال خپله یو توریالی او ننګیالی شخص و، نو په عشق کې هم ځینو پوښتنو ته د تورې ځواب مناسب بولي.

چې ستا له زېبا مخه څوك بل مخ راته وستایي
یو هسې قهر راشي چې که غوڅ د هغه سر کړم
رښتیا خبره ښه ده راته غوړ باسه خوشاله
که تېر تر سرومال شوې زما ځانه خوله به درکړم

خوشال بابا په مینه کې دومره ژور نظر لري چې ان د قتل لپاره هم د ((عشق شریعت)) له نظره فتوا ورکوي او وایي چې د عشق په شریعت کې سر بایلل، قصاص او دیت نه لري. او خپلې معشوقې ته وایي چې زما له مرګه وېره مه کوه:

له مرګه مې څه غم کړې چې د عشق په شریعت کې
قاتل په شرعه خلاص دی له دیته له قصاصه

خوشال د پورتنۍ قربانۍ ترځنګ بیا هم په خپله اراده دومره ولاړ دی چې خپلې معشوقې ته خطاب کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه لاس مـې رقیبان په تېره توره سره پرې کا
لمن به دې بیا هم زما له لاسه نه شي خلاصه

خوشال بابا د یوه خان، امیـر او زورور شـخص پـه توګـه پـه شـاعرۍ کې د رزم او بزم په برخه کې تل هغه خبره کړې چې دده د پخـې ارادې او لوړ همت ښکارندویې کوي. سره له دې چې مینه داسې یو شی دی چې ډېر زورور هم ورته تسلیم شوي او هم زبون شـوي خـو د خوشـال د کـلام ښېګڼه په دې کې ده چې دده هر کله له بزم سره رزم یو کړی، نـو پښـتني عنعناتو ته یې ډېره ترجیح ورکړې ده.

د خوشال په شان یو هوډمن شاعر په داسې یـوه کلتـوري ټولنـه کـې چې د مینې لپـاره یـې چاپېریـال ډېر محـدود او اغـزن و، پـه ځرګنده د کلتــور بنــدیز و، مــذهبي دریخونــو او نــورو خنــډونو پــر وړانــدې ودرېږي، د رزم او بزم چغه پورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ

د افغانانو ملي اتل او لوی شاعر خوشال بابا هغه لوی او عظیم شاعر دی، چې د تورې او قلم د څښتن نوم یې ګټلی دی.

خوشال بابا نه یوازې یو لوی شاعر او لیکوال و، بلکې یو قومي مشر، سیاستوال او ټولنیز شخصیت هم و. پر دې سربېره یو عالم او مفکر هم و. دده د فکر پلوشې دده په منظومو او منثورو اثارو کې ځرګندې دي. خوشال خان په خپله شاعرۍ کې د غزل، رباعي او قصیدې فورمونه زیات استعمال کړي دي، نور شعري فورمونه یې هم کارولي، خو د شعر زیاته برخه یې په دې فورمونو کې ده، خوشال بابا په لسګونو قصیدې لیکلي، چې د بیتونو شمېر یې له (۱۸) نیول بیا ان تر (۱۵۰) بیتونو هم اوړي.

موږ یې یوازې یوه قصیده یا بولله، چې ((پښتني ننګ)) نومېږي د بېلګې په توګه را اخلو، پر محتوا او شکل یې بحث کوو.

الف: د شکل له مخې:

د پښتني ننګ قصیده ټوله (۵۲) بیتونه لري او په (۱۲) څپیز جوړښت ویل شوې ده. مطلع یې داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرورده که د مغولو په نمك يم

د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډك يم

په دې قصيده کې په مطلع کې ((نمک)) او ((ډک)) دواړه د قافيې کلمې او د نورو مصرعو قافيه يې د قصيدې د فورم د خصوصياتو له مخې همدا د مطلع قافيه تعقيبوي (يم) (يم) چې په ټوله قصيده کې په يو شکل او يوه مانا تکرار راغلي دی، د رديف د تعريف له مخې د دې قصيدې رديف ګڼل کېږي.

د دې قصيدې د ټولو مصرعو د څپو شمېر يو برابر يانې (۱۲) څپه ييز دی.

دا وې د دې قصيدې د شکل په باب لنډې څرګندونې. اوس راځو د دې قصيدې معنوي خواوو ته:

ب: د محتوا له مخې:

له څنګه چې ټولو ته څرګنده ده خوشال خان د پښتنو يو ملي او سياسي مبارزو، نو دده مبارزه دده په شاعرۍ کې هم منعکسه شوې ده، خوشال د يو لوی خان او د سيمې د يوه سردار په توګه د هغه وخت د شرايطو او تعاملاتو په پام کې نيولو سره يو څه وخت د مغولو د واکمنۍ په کړۍ کې هم پاتې شوی، خو دده ملي شعور او ولولې هغه زيات له مغولو سره همکارۍ ته پرېنښود او د خپل قوم پر خوا ودرېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې قصیده کې همدغو حالاتو او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل شوي او د هغه چا شکونو ته هم ځواب ویل شوی، چې پر خوشال بابا یې د مغولو د پلوۍ شک کاوه، د قصیدې په لومړي بیت کې دا موضوع واضح شوې ده:

پروردہ کہ د مغولو په نمك یم

د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډك یم

په ناحق یې په زندان کړم یو څو کاله

خدای خبر دی که پ خپل ګناه زه هك یم

خوشال خان وایي، چې دا درسته ده چې مغولو ماته جاګیر او منصب راکړی و، خو پر زړه یې هم داغلی یم، هغه وایي ما ځکه له مغولو سره ورانه کړه، چې زه د مغولو په نیتونو پوه وم. هغوی پښتنو ته په زړه کې کینه لرله.

پښتنو سره زړه تور دی د مغولو

خبردار یې په نیتونو یك په یك یم

خوشال بابا وایي پر هغې نوکرۍ دې اور پورې شي چې د سړي عزت او پت په کې خوندي نه وي.

خوشال خان سره د خپل قام غم او د هغه د خلاصون لپاره لوی فکرونه وو، د مقام او منصب وږی نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور یې پورې په منصب په نوکرۍ شه

چې تر فهم و تر نظر د مغول کك یم

په خپل نام و ننګ چې راشم لېونی شم

خبردار کله په سود او زیان د لك یم

خوشال بابا وایي له ما سره لوی لوی فکرونه دي، زه ډېر لرې نظر کوم، د خپل قام راتلونکی غواړم، اراده مې د زمري په څېر ده.

لکه باز په لوی لوی ښکار زما نظر دی

نه چې ګرځي ګونګټ نیسي بادخورك یم

او کله چې خوشال خان د مغولو نوکري پرېږدي، نو دی روحاً ډېر زیات خوشالېږي او د ازادۍ احساس کوي او دا ازادي ان د فرښتو د مرتبې په څېر ګڼي. کله چې دی د مغولو له نوکرۍ خلاص شو، نو خان ورته (ملک) ښکاري.

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملك وم

چې منصب د مغول نه شته اوس ملك یم

د فرمان د پروانې حکم یې نه شته

شکر دا چې په خپل حکم په خپل وك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال چې یو ځل د مغولو پرضد مبارزه پیل کړه او پس له بنده یې دا عزم وکړ، چې یا به مخ مکې ته کوي او یا مغولو سره رزم، نو بیا تر پایه په خپل دې هوډ ټینګ ودرېد.

چې نیولی مې دا هوډ د ننګ او نام دی
که له خپله هوډه واوړم کنیزك یم
د کریز بڼې مې تویې لکه باز کړې
ګومان مه کړه چې بې پرونو ښاپېرك یم

خوشال تل په خپلو شعرونو کې د پښتنو له خپلمنځي اختلافونو او نیمګړتیاوو سر ټکولی دی او دا یې د دوی د شاته والي او کمزورۍ غټ عامل بللی دی. په دې قصیده کې یې هم دې نیمګړتیا ته یو ځل بیا اشاره کړې ده:

په بل غشي ټوپك هېڅ ویشتلی نه یم
که ویشتلی یم خو بیا په خپل ټوپك یم
د خټکو حقیقت راته ښکاره شو
زړه مې بد له خپله ځانه چې خټك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د ژوند ناخوالو ته هېڅکله هم تسلیم شوی نه دی، دی وايي که هر څومره مشکلات شته، خو بیا هم ورته سرټیټي په کار نه دي او خپله دا قصیده په همدې پخه اراده پای ته رسوي.

که مې عمر د عفد به کال کې آس دی
د سوارۍ په کار کې ټینګ لکه اوزبك یم
که مې خپل دي که پردي دي چې بې ننګ وي
تېره توره د بې ننګو د تارك یم
د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشال خټك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلو ډېوه

(د استاد الفت د یوه نثر شننه)

دا خبره ټولو ته څرګنده ده چې استاد ګل پاچا الفت د پښتو د معاصر هنري نثر یو غوره استاد دی، د هغه نثري ټوټې لویې دي که وړې ټولې له مانا مالا مال دي، په همدې خاطر د استاد هر نثر چې څوک لولي یوه ژوره مانا ورڅخه اخلي او د ښه اجتماعي ژوند پر لوري لوستونکي ته لار پرانیزي. زه دلته یوازې د استاد الفت یوې وړې نثري ټوټې ته اشاره کوم چې څومره د یوې ټولنې د ویښتابه لپاره ژور پیغام لري او څنګه خلک هڅوي چې د علم په رڼا ځان سمبال کړي او خپل ژوند له تیارو وژغوري. استاد الفت په دې نظر دی چې له هر امکان او هرې رڼا څخه باید ګټه پورته شي او ژوند ته وړپېښ خطرونه پرې له منځه یوړل شي. که څه هم دا امکان د بل چا له خوا د بل ارمان او بل مقصد لپاره کارېدلی وي. وګورئ د استاد الفت لارښوونې د هغه په دې وړې نثري لیکنې کې !.

د غلو ډېوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تپه تیاره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله راننوتل. دوی خبر نه وو چې ښه ښه مالونه چېرته ایښي دي، ځکه یې ډېوه ولګوله او مال یې لټاوه. د کور و کلي خلکو چې رڼا ولیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

راپاڅېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل. يوه وويل: له تــورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده. موږ غله په رڼا کې وليدل او راويښ شــو. هــوا! موږ غلو راويښ کړو. زموږ په کور کې غلو ډيوه ولګوله.

په پـورتني نثر کې د ژوندانـه د سوکالۍ لپـاره ډېر ژور پيغامونـه بيان شوي دي. يو پيغام دادی، د چا په کور کې چې رڼا نـه وي يـانې د پوهې رڼا ، د هغوی به همېشه غـلا کېـږي، څوک چې پـر دايمي خوب ويـده وي، هغـوی دې هم دا طمع نـه کـوي چې غلـه بـه يـې پـر کـور نـه ورخېږي.

تيـاره د نامشـروع کـارونو لپـاره زمينـه برابـروي او رڼـا د مشـروع هڅـو لپـاره، د علـم او رڼـا ګڼـه داده چـې خلـک بېځايـه خـوب تـه نـه پرېږدي او د غلو مخه نيسي او داسې نـور پيغامونـه. ددې نثري ټوټې بـل مثب پيغـام دادی چې خلـک بـايـد لـه رڼا څخـه ګټـه واخلي او دې پسې ونه ګرځي چې دا رڼا چا بله کړې ده. د (غلو ډيوه) کې د حضرت بي بي عايشې(رض) د وينا هغه پيغام هم پـروت دی چې ويلي دي ((د ډيوې رڼا نه ګټه واخلئ، دې پسې مـه ګرځئ چې دا ډيـوه چـا بلـه کړې ده.))

دلته هم ډيوه غله بله کړه او د خپلې ګټې لپـاره يې بلـه کـړه خـو ګټـه يې کور والا او د کلي خلکو تـه ورسېده. اسـتاد الفت پـه ډېر ظريفانـه ډول د هغو خلکو حالت ته اشاره کوي چې کلي کـې يـې تيـاره ده او پـه ژورو خوبونـو کـې ډوب دي، دوی تـه شـرم پـه کـار دی چې غلـه د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلي ته په دومره ازاده توګه راځي چې ان په جرئت سره ډېوه بلوي او د خپلې غلا په لټه کې دي. استاد الفت په ډېر ظرافت خلک د تمبلۍ له خوبه ویښتابه او له تیارې څخه رڼا ته رابولي او رڼا د انساني ژوند د سوکالۍ ښه لار او وسیله ګڼي. د استاد الفت دا نثر نه یوازې د مانا له پلوه مالا مال دی، بلکې ډېرې لفظي ښکلاوې هم لري. وړې وړې مستقلې او متممې جملې لري، هره جمله یې یو خاص اهنګ لري چې د لوستلو پر وخت لوستونکي ته هېڅ ډول ستړیا نه پېښوي، اضافي کلمې او د عطف توري په کې ډېر نه دي راغلي، دا سې مغلق لغتونه په کې نه شته چې څوک یې پر مانا پوه نه شي، ژبه یې عامې محاورې ته سل په سلو کې نږدې ده، د ظرافت او دقت کیفیت په کې ډېر زیات دی، په همدې خاطر خو په ډېرو قوي هنري نثرونو کې حسابېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره

((ادبي بحثونه)) د ګل پاچا الفت هغه اثر دی چې د پښتو ټولنې له خوا په (۱۳۲) مخونو کې چاپ شوی او پر (۱۳۲۴ل) کال یې د خوشحال ادبي جایزه ترلاسه کړې ده.

استاد الفت په خپل دې اثر کې دغه لاندې موضوعګانې څېړلې دي: ((ادبي بحثونه، ادب، د ادب د کلمې تاریخ، د ادب تعریف، شعر، شعر د خوشال خان په نظر کې، شعر د حمید په نظر، شعر د شیدا په نظر، شعر د علیخان په نظر، په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه، د ادب تاثیر په اسلامي فقه او دیني احکامو کې، د ادب ښه او ګانه او عامیانه بلاغت.))

د استاد الفت پر پورتني اثر په دوو مخونو کې پوهاند صدیق الله رښتین یوه لنډه سریزه هم کښلې، چې د استاد الفت د لیکوالۍ د پیاوړتیا یادونه په کې شوې او د هغه ځینې اثار یې معرفي کړي، خو په خپله ددې اثر ((ادبي بحثونه)) د محتویاتو د څېړنې او ارزونې په باب یې څه نه دي ویلي. ((ادبي بحثونه)) اثر خپله د لیکوال له خوا هم سریزه نه لري، چې ددې کتاب هدف یې په کې څرګند کړی وي. د تحقیق د اصولو له نظره یو تحقیقي او تحلیلي اثر باید یوه سریزه ولري، چې لیکوال په کې معمولاً د خپل اثر د لیکلو ضرورت څرګندوي، دغه راز لیکوال په سریزه کې د تحقیق یا تحلیل میتودونه هم په ګوته کوي چې له کوم میتود او تحلیل څخه یې کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستې دي. سربېره پر دې لیکوال هغو نیمګړتیاوو ته هم اشاره کوي چې دی یې پر حل بریالی شوی نه دی او ددې ترڅنګ د تحقیق خپلې منابع هم ښیي چې له دغو سرچینو څخه ددې اثر په بشپړاوي کې کار اخیستل شوی دی. البته دا د نوي تحقیق د نویو اصولو څو معیارونه دي، خو کوم وخت کې چې استاد الفت دا اثر لیکلی په هغه وخت کې په پښتو ادبیاتو کې د تحقیق اصول او معیارونه په هغې کچې نه وو لکه اوس چې دي. د تحقیق منابع هم کمې وې، یوازې د ساحوي تحقیق منابع زیاتې وې او په پښتو ژبه لیکل شوې منابع ډېرې لږې وې. د پښتو ادبیاتو پنځو ځلانده ستورو ((استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي، استاد عبدالروف بېنوا ، استاد قیام الدین خادم، استاد ګل پاچا الفت او استاد پوهاند صدیق الله رښتین)) هغه شخصیتونه وو چې د ادبیاتو په هر ډګر کې یې ډېر ابتکارونه وکړل او ډېر نوي اثار یې رامنځته کړل. د تحقیق په برخه کې هم دوی ټولو ډېر اثار ولیکل چې لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي خو ښخي په سیمه کې د یو لوی محقق په توګه راڅرګند شو او د یوه ستر محقق او مورخ مقام یې وګاټه، همدا پنځه ستوري په تېره بیا استاد حبیبي هغه کسان دي چې په پښتو ادبیاتو کې د نوي تحقیق پیلوونکي او مبتکرین ګڼل کېږي.

لکه څنګه چې ژوند په ډېرې چټکۍ سره روان دی او په هر څه کې بدلون راځي، د تحقیق په اصولو او معیارونو کې هم نوي شیان زیاتېږي، خو د تحقیق اصل او جوهر (د حقیقت پلټنه) پر خپل ځای دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد الفت خپل دا اثر له نن (۱۳۸۲ل کال) څخه نږدې شپېته کاله دمخه لیکلی و، هغه وخت د پښتو ادبیاتو په هر ډګر کې نویو اثارو ته ضرورت و او دې اثر د هغه وخت او بیا تر ننه پورې د ادبي څېړنې او ارزونې په برخه کې ډېرو پوښتنو ته ځواب ویلی او وایي یې. خو که اوس موږ د اوسني تحقیق معیارونه پرې تطبیقوو، دا سل په سلو کې نه تطبیقېږي. د ساري په توګه د تحقیق اوسني اصول دادي چې په هره لیکنه کې چې له چا څخه نقل قول کېږي باید د هغه ماخذ هم ورسره ذکر شي. خصوصاً چاپي ماخذ، د ماخذ لیکل ضروري دي، چې که د چا پر هغې لیکنې شک پیدا شي اصلي منبع ته یې مراجعه کولای شي.

دغه راز که موږ په تحقیق کې له متبرکو لارښوونو لکه د قران عظیم الشان د ایتونو او د نبي کریم(ص) له حدیثو څخه ګټه پورته کوو، نو ضروري ده چې د قران عظیم الشان د پارې، سورت او ایت د شمېرې ذکر وکړو، دغه راز که د احادیثو یادونه کوو نو مجبور یو د راوي، صحیح، ثقه احادیثو او همدارنګه د احادیثو د کتاب ذکر وکړو. استاد الفت د یوه دیني عالم په توګه ښکه چې د دین له ډېرو لارښوونو واقف و، خو هغه څوک چې د استاد الفت دا اثر لولي هغوی د استاد په شان د اسلام دین څخه پوره واقف نه دي، نو چې که کوم ځای کې د ایت او حدیث ذکر کېږي د اوسني تحقیق له نظره په کار ده چې موخذ شوی حدیث د کتاب او راوي ذکر په کې هم راغلی وای چې لوستونکو ته یې ګټه نوره هم زیاته شوې وای. په دې اثر کې د ادب د کلمې د ریښې په هکله راغلي: ((ځینې وایي چې دا کلمه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاهلیت په زمانه او د اسلام په ابتداء کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په نبوي حدیث (ادبنی ربی فاحسن تادیبی) کې ذکر شوې ده، (دا حدیث محدیثینو په دې الفاظو نه دی ذکر کړی) ځینې نور وايي دا کلمه د جاهلیت په زمانه کې هم وه او دا چې د هغه وخت په اشعارو او قران کریم کې نه شته، ددې دلیل نه شي کېدی چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت لپاره دا دلیل راوړي چې کوم وخت دا کلمه په حدیث او د اصحابو یا تابعینو په اقوالو کې راغله او هېچا د مانا او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه شوه چې پخوا هم وه او ارتجالانه ده ویل شوې، وايي چې دا کلمه د حضرت علي(رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلې ده او د جاهلیت په وخت کې هم د (اکثم) بن صیفي د بني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړې ده.))(۱)

د تحقیق د اوسنیو اصولو له نظره کوم نبوي حدیث چې په لیکنه کې ذکر کېږي د هغه د اخځ منبع هم باید ورسره یاده شي.

په (ادبي بحثونه) کې څوارلس بېلا بېلې لیکنې راغلي، سره له دې چې ټولې د ادبیاتو په دایره کې شاملې لیکنې دي، خو بیا هم هره موضوع په جلا جلا ډول څېړل شوې ده. د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخې په هره لیکنه کې چې له کوم ماخذ څخه ګټه پورته کېږي یا د لیکنې په لمنلیکونو کې او یا هم د لیکنې په پای کې هغه ماخذ ذکر کېږي، خو د استاد الفت په دې څوارلسو لیکنو کې نه په لمن لیک

(۱) ادبي بحثونه (۷) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې او نه هم د لیکنې په پای کې د ماخذونو یادونه شوې ده. ددې یوه وجه شاید دا وي چې د استاد دا لیکنې تر تحقیقي هغو زیاتې تحلیلي دي، استاد یوه موضوع ټاکلې د هغې په اړه یې ژوره مطالعه کړې او بیا یې د هغې مطالعې نچوړ د هغې له استدلالونو سره یوځای د لوستونکو مخې ته ایښی دی. استاد الفت چې په دې اثر کې هره لیکنه کړې د هغې هدف او د هغې د موضوع د حقانیت ثابتول دي، دا داسې موضوعګانې نه دي چې نوي تحقیق ته اړتیا لري، بلکې ډېرې زیاتې ژورتیا او تحلیل ته ضرورت لري، د لوستونکو لپاره دا موضوع مهمه نه ده ګڼل شوې چې شعر څه وخت پیدا شوی او ادبیات څه شی دي؟ بلکې هدف دا دی چې د ټاکل شوې موضوع ماهیت او ارزښت لوستونکي ته توضیح، تشریح او د هغوی قناعت حاصل کړي. د ماخذونو د نشتوالي یو بل علت شاید دا وي، استاد الفت چې د یو بل چا له فکر او محتوا څخه څه انتقالوي موخه یې داده چې موضوع پرې توضیح کړي، بله خبره دا ده چې دا محتوا دومره مشهوره او څرګنده وي چې چاته په کې د ماخذ پلټنې ضرورت او پوښتنه نه پیدا کېږي. وګورئ (شعر د خوشحال، حمید، شیدا او علیخان په نظر) لیکنو کې هم کوم شعرونه چې راغلي، کېدی شي ددې علت دا وي چې دا دومره مشهور شاعران دي چې هرڅوک یې له شعرونو سره اشنا دي او په تېره بیا ددې شاعرانو هغه شعرونه چې د شعر په باب یې ویلي دي. لکه د خوشال بابا دا شعر:

«لکه غشي لره بویه تیر انداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز
همېشه د زړه په لاس تله د وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیــات وکــم لــه وزنــه یــو تــوری غمــاز
پــه تــور اس د حقیقــت نــاوې ســپره کــا
پــه ســپین مــخ پلــو نیــولی د مجــاز
ســل جلــوې ســل کرشــمې ســل مکېزونــه
پــه نظــر کــې یــې ښــکاره د ســترګو نــاز.))(۱)

د حمید بابا دا شعر:

((شعر نه دا خوناب د زخمي زړه دی
یا دستي وتلی دم د خولې د مړه دی
یا نغمه د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون تــه مـعمـا ښکلــې لیلی ده
یــا د ویــنو ابــاســیــن وهلــی موج دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی.))(۱)

همدارنګه د کاظم خان شیدا شعر:

((مضمون د شعر لکه پیکــر دی
رنګین الفاظ یې رخت وز یور دی
ورتــه ضــرور دي دا دواړه څــیزه
پیکر که هر څو دلربا تر دی.))(۲)

دا ډول شعرونه په پښتو شاعرۍ کې دومره مشهور دي چې نږدې هر پښتون شاعر ورسره اشنا دی، نو که ماخذ ذکر هم نه شي او هغه هم

(۱) ادبي بحثونه، ۱۵-۱۶ مخونه.
(۱) ادبي بحثونه، ۱۹ مخ.
(۲) ادبي بحثونه، ۲۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحليلي ليکنه کې ډېره نيمګړتيا نه ګڼل کېږي، خو که يو سوچه تحقيقي ليکنه کېږي، نو بيا ضرور ده چې ماخذونه په پوره او دقيق ډول وښودل شي.

لکه څنګه چې د مخه مو وويل د استاد الفت دا ليکنې زياتره دده د هغې مطالعې او استدلال او دده د خپل منطق زېږنده دي چې تر دې ليکنې د مخه دده په ذهن کې راټول شوي او په دې ليکنه کې يې د هغو له نچوړ څخه ګټه پورته کړې ده، کله چې د يوه مطلب مانا خلاصه کوو او يا هم د هغه شيره راباسو ممکنه نه بريښي چې هغه ماخذ دې کټ مټ هماغه شان ذکر شي ځکه دا محتويات په هغ ماخذ کې په همدې بڼه نه دي راغلي، البته د مانا اتفاق ورسره شته.

د تحقيق يو اصل دا هم دی چې د کتاب په باره کې د کتاب په پای کې يوه نسخه هم راځي، چې ليکوال په هغې کې هڅه کوي د هغو ټکو يادونه وکړي چې دی يې په ترسره کولو کې بريالی نه شو او د خپل کړي کار نتيجې ته اشاره کوي او کله کله دا غوښتنه هم کوي چې ما تر دې حده خپل کار ورسوه او هيله لرم چې نور يې په اينده کې د نويو منابعو د تعقيب له لارې پوره کړي، په ادبي بحثونه اثر کې د دې خبرې يادونه نه ده راغلې يانې کتاب له کومې نتيجې پای ته رسېدلی دی.

سربېره پر دې اکثره تحقيقي کتابونه په پای کې نښلونې، تعليقات او نوم ښودونه لري چې د کتاب د ځينو محتوياتو شرح هلته راځي، سخت لتونه هم په کې تشريح کېږي او د مهمو ځايونو، شخصيتونو او سيمو نومونه هم په کې ذکر کېږي، چې دا له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي سره مرسته کوي، چې کتاب په هر اړخيزډول مطالعه کړي. خو دا اثر دا ډول ځانګړتیاوې نه لري او علت یې شاید دا وي چې دا اساساً تحقيقي اثر نه دی، بلکې يو تحليلي اثر دی او بل دا سې سخت الفاظ، لغت د ځايونو او شخصيتونو نومونه په کې نه دي راغلي چې هغه دې لا نورې شرحې او تفصيل ته اړتيا ولري، دا (ادبي بحثونه) دي او دا بحثونه تر هغه تعقيب شوي چې ليکوال باوري شوی چې د لوستونکي قناعت حاصل شوی، نو ځکه د تحقيق د هغو نويو معيارونو تطبيق ته اړتيا نه ليدل کېدله، زما په نظر (ادبي بحثونه) اثر په پښتو ادبياتو کې يو ډېر ګټور تحليلي اثر دی، نه تحقيقي، خو د تحقيق يو څه ځانګړتياوې هم په کې شته، نو له همدې کبله مورږ د منطق، تحليل او استدلال پر دا سې يو ارزښتمن کتاب د تحقيق ټول او سني معيارونه نه شو تطبيقولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان او شیرینو کیسه

یوه تراژیکه حماسه

((حماسه په ادبي ډولونو کې ډېر لرغونی ډول دی. په حماسه کې تر تاریخي دورانه وړاندې زمانو وقایع راغلي وي او په حقیقت کې د لومړنیو زمانو ګزارش دی. حماسه په هغه دوران کې د یو ملت ارمانونه بیانوي چې تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت ټول په کې سره ګډ پرې.))

د دوکتور سیروس شمیسا په نظر ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چې د قبل التاریخ زمانې تاریخ بیانوي.))

((څنګه چې حماسې د ډېرو لرغونو او لومړنیو وختونو خاطرې دي، نو په دې حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغې چې په یوه زماني مقطع کې یې څوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي یې دي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حماسه کې معمولاً د یو قوم، قبیلې او یا شخص د مېړانې او توري کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانېږي. د حماسې یو شرط دادی چې پېښې په کې په داستاني ډول بیان شوي وي. حماسه کېدی شي منظومه او یا هم منثوره وي.

ادبپوهانو د حماسې د خصوصیاتو په لړ کې ځینې داسې خصوصیات په ګوته کړي چې هغه عام دي او د نړۍ د بېلابېلو ژبو په اکثرو حماسو کې دا خصوصیات موجود دي چې د حماسې عام خصوصیات ګڼل کېږي او بل د پښتو حماسې خصوصیات دي چې هم له نورو حماسو سره اړخ لګوي، خو ځینې یې داسې دي چې د نورو ژبو په حماسو کې نه شته او یوازې د پښتو حماسو ځانګړنې دي چې دا ډول ځانګړنې اکثره له پښتني کلتور، دود او دستور او ټولنیزو تعاملاتو سره تړلي دي. موږ به دلته د حماسې ځینو عامو او د پښتو حماسو خاصو ځانګړنو ته نغوته وکړو او بیا به د (مومن خان او شیرنو) حماسه د همدسې خصوصیاتو په پام کې نیولو سره تحلیل کړو:

- هر حماسي اثر کې د جنګ، بهادرۍ، مېړانې، پهلوانۍ او شهسوارۍ کیسې راغلي دي.
- په حماسو کې د حیواناتو نقش ډېر ستر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان معمولاً داسې کسان وي چې له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

- په حماسه کې یاد شوي بوټي، ونې او مېوې زیاتره جادویي او خارق العاده خصوصیات لري.

- د حماسو اتلان معمولاً فوق الطبیعي انسانان ښودل کېږي.

- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کېږي.

- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخېږي.

- د حماسو اتلان اکثره په یو خطرناک او اوږد سفر وځي.

- د حماسو قهرمانان ډېرې کارنامې ترسره کوي چې زیاتره ملي او معنوي ارزښتونه لري.

- د حماسې اتل په یوه مهیجه صحنه کې له خپل اصلي دښمن سره جنګ کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان تـن پـه تـن جنګونـو کـې لـه بېلابېلـو وسلو څخه کار اخلي لکه نېزه، خنجر، توره، غشي لينده او نور...
- د جنګ په افزارو کې فرېب او غولونه شامل دي.
- په حماسو کې عينيت، ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي.
- ټولې حماسې عالي سبک لري او زاړه کلمات پـه کـې راغلي وي، ماناوې يې جدي وي.

پښتو حماسې پر پورتنيو ځانګړنو سربېره د خپل کلتور خاص رنګ هم لري، د مرحوم محمد ابراهيم عطايي په نظر: ((پـه دې شفاهي داستانونو کې ټول برخوردونه په حقوقي لحاظ د قبيلې د قبول شوي حقوقي تعاملاتو تابع وي او واقعات که د تصادف له مخې هم پېښ شوي رنګ اخلي، نو د خپلې قبيلې حقوقي حريم د هغـه حدود ټاکي.)) ((زمـوږ حماسې د ننواتـو، ننګـې، پـور، شـرم، پـړې، ساري، هـډ او هډماتي کودونه د حماسې د واقعاتو د بيان پـه تـرڅ کـې پـه خپـل ځای کـې پداسې حال کې استعمالېږي چې زمـوږ د ټـولنې د عنعني نظام څېره په کې له ورايه ښکاري.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غــواړم د مــومن خــان او شــیرنو کیســه د حماســې د همـدغو معیارونو په رڼا کې وڅېړو ، لومړی به د دې کیسې لنډیز راوړم.

د مــومن خــان او شــرینو کیســه د فولکــور د یــوې برخــې پــه توګــه موجوده وه ، د هغې له بېلا بېلو وریانتونو څخه یو وریانت یې محمد ګـل نـوري پـه خپـل مشـهور اثـر (ملـي هنـداره) کـې راوړی دی. دا اثـر لومړی ځل (۱۳۱۸ل) کال په کابل کې چاپ شوی او تـر هغـه وروسـته د بېلابېلو سوداګرو له خوا څو ځله چاپ شوی دی، د دې کیسـې لنډیز دادی:

دوه ورونه وو ، یو یې د قوم مشر و او اوه زامن یې درلـودل، دې بـل ورور یـې زوی او لـور نـه درلـودل د دواړو ورونـو مـاینې سـره برابـرې شوې، مشر ورور یې کشر ته وویل که ستا لور وزېږېده او زما زوی نـو ستا لور به زما زوی ته راکوې او کـه سـتا زوی وشـو ، نـو زه بـه مـې لـور سـتا زوی تـه درکـوم، کشـر وویـل ښـه. نهـه میاشـتې او نهـه سـاعته وروسته خدای کشر ته زوی ورکړ او مشر ته لور ورکـړه. د کشـر د زوی نوم مومن خان شو او د مشـر د لـور نـوم شـیرینو شـوه. د دوی دواړو پـه کوچنیتوب کې مینه وه ، څـه مـوده پـس دواړه ورونـه مـړه شـول. د مشـر ورور زامـن یـې پـه مشـری جـوړ نـه شـول، نـو مـومن خـان ورتـه وویـل مخکـې مشـري ستاسـې وه خـو اوس زه مشـري غـواړم. نـیم ولـس پـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان ودرېد ، فيصله په دې وشوه چې د نيم ولس مشر به مومن خان وي او د نيم به زبردست خان، (د مومن خان د تره مشر زوی). دې کې مومن خان خپلو تره زامنو ته د شرينو په باب جرګه ورولېږله چې تره يې ده ته ورکړې وه او دواړو په زړه کې پټه مينه لرله. خو زبردست خان وويل چې زه هېڅکله خپله خور نه درکوم، خو د جرګې په مخکې يې يو شرط پرې کېښود چې په دغه سپر دې دولس منه سپره يانې بتکې ماته راکړي، نو بيا يې ورکوم که نه وي هېڅ. مرکې قبوله کړه، مرکې مومن خان ته جريان تېر کړ نو مومن خان دا ناره وکړه:

راځئ راځئ چې سره ځونه

د شرينو ورور مې غواړي په بارونه

مومن خان وويل چې زه خو دومره بتکې نه لرم، زبردست خان ماسره زبردستي کوي، نو ښه ده چې وطن پرېږدم او هندوستان ته لاړ شم. دې کې شيرينو خبره شوه، نو زړه يې طاقت ونه کړ تور پړونی يې پر سر کړ او په يو تراټ راغله نو يې دا ناره پرې وکړه:

تا د سفر موزې په پښو کړې

د زېړو ګلو باغ په چا سپارې مينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

ما د سفر موزې په پښو کړې

د زړو ګلو باغ پر خدای سپارم مینه

شیرینو ورته وویل چې ولې ځې؟ مومن خان وویل چې ستا ورونه دومره بتکې غواړي دا خو زه نه لرم، نو شیرینو ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د شیرینو ولور دې ما واخله مینه

مومن خان په ځواب کې وویل:

د هندوستان ولور ته ځمه

د شیرینو ولور په خپل لاسو ګټمه

شیرینو فکر وکړ چې په دې نارو خو ونه ګرځېد راځه بله ناره پرې وکړه چې د پښتنو خوښه نه ده نو یې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د هندوستان جونې لولۍ بند به دې کړینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته ځمه

د هندوستان جونې زما مندې غوندې دينه

که شيرينو هر ځومره فرياد وکړ خو مومن خان له سفره راونه ګرځېد نو دا ناره يې پرې وکړه:

مومنه ! ځه الله دې مل شه

دا شينکی خال او زلفې تا لره ساتمه

مومن خان نور خلک راوګرځېدل خو يوازې نږدې ملګری ريدي ګل خان ورسره لاړ. مومن خان ډېر ښايسته و کله چې هندوستان ته ورسېد ، نو د عسکرو د يو ټولي يو عسکر وليد او هغه بېخوده شو ، پر خپلې نېزې پرېوت او هغه يې له لړمانه ووته. نو ريدي ګل ورته بيا وويل چې نقاب وتړه.

پاچا د زخمي پوښتنه وکړه ، هغه ورته کيسه وکړه يې ويل چې هېڅ نه يم وهلی ، مګر زه خپل عشق په نېزه ووهلم. پاچا حکم وکړ چې دا ځوان پيدا کړئ ، مومن خان يې پيدا کړ او پاچا ته يې بوت ، د پاچا سترګې پرې ونښتې ، خوښ يې شو او ښنګ کې يې کېناوه ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیال یې شو چې دی هم د پاچا زوی دی، مومن خان نه یې وپوښتل، هغه وویل د پلاني پاچا زوی یم، هلته مې خوا بده شوه، دلته راغلم، پاچا وویل ښه زه دې هم کاکا یم.

یوه ورځ مومن خان د پاچا پهلوانانو سره غېږه باسي او هغوی ځملوي، پاچا بیا هم په دې کار خوشالېږي. یو وخت دربار ته د بل پاچا خط راځي چې ججه یا باج راکړه، مومن خان ورته وویل چې باج به نه ورکوې، زه پښتون یم تا له باج څخه خلاصوم، دې وخت کې ځي په یوه زرګر خپل آس ته د سرو زرو نالونه جوړوي چې یوه ښځه پر اوښ سپره پرې پېښېږي او دا ناره کوي:

ځوانانو ننګ راباندې وکړئ

پلار مې مغل دی ما ښامار لره لېږینه

په دې کې یو ټوکي داسې ناره پرې وکړه:

مورې خو به ننګ درباندې وکړو

مېږه دې ناست دی په مجلس کې سوړ بربټونه

مومن خان له زرګر څخه پوښتنه وکړه چې دا څه ناره او څه نقل دی؟ هغه ویل هلته د غره پر سر یو ښامار دی، پاچا هره ورځ یوه ښځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو اوښ په ډوډۍ بار ورلېږي او ښامار یې خوري. نن د پاچا د لور وار دی او د وزیر زوی د دې ښځې مېړه دی، مومن خان چې دا حال ولید، نو دې ښځې پسې د ښامار پر لور رهي شو.

په غره کې مومن خان او ښځه یو ځای وو، ښامار پر مومن خان حمله وکړه، هغه خپله توره ځان پورې ښلولې وه، ښامار مومن خان په ستوني کې له پښو تېر کړ خومره چې ښامار تېر او ه د هغه خوله او سینه یې څیرولې او په دې ډول ښامار مړ شو او مومن خان ژوندی ترې راووت، د ښامار له سینې یې یوه توره تسمه وویسته او ښځې ته یې وویل که هر چا ویل چې ښامار ما وژلی، نو ته ورته وو ایه چې ښامار هغه چا وژلی چې د ښامار د سینې توره تسمه ورسره ده.

دې کې د پاچا ښځې د خپلې لور احوال پسې یو سړی ولېږه، هغه چې هلته ولیدل د پاچا لور ژوندۍ او ښامار مړ دی، نو فکر یې وکړ چې راځه پاچا ته وو ایه چې ښامار ما مړ کړی، نو خاص انعام به ورکړي. د پاچا لور یې پر اوښ سپره کړه او حرم سرای ته راغی. نو لور یې دا ناره پرې وکړه:

ښامار هغه سړي وژلی

چې په خپل جېب کې د ښامار ښنه لرینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا بیا مومن خان پسې خلک لیږي او هغه راغواړي ورته وایي چې ښامار تا وژلی، هغه وایي هو، دغه یې نښه ده. پاچا ورته وویل چې نیمه پاچاهي او لور مې ستا شوه، مومن خان وویل نه دې نیمه پاچاهي اخلم او نه دې لور، خو زما یو ناز واخلئ، پاچا وویل په غبرګو لیمو، مومن خان وویل چې د هغه پلاني پاچا نه به ججه نه اخلې، پاچا وویل هغه دې زما پهلوانان مات کړي، مومن خان وویل پهلوانان دې ماته راوله که زه یې مات کړم، نو ججه ورنه واخله او که مات یې نه کړم، نو مه یې اخله، پاچا وویل زما پهلوانانو کې څوک داسې نه وو چې ښامار یې وژلی و، تا مړ کړ، نو ججه، نیمه پاچاهي او لور مې دربښلي دي.

مومن خان وویل چې نه پاچاهي کوم او نه ماینه کوم، زه ماینه لرم، پاچا وویل چې پاچاهي نه کوې نو دا لور به مې حتمي کوې، مومن خان ناچاره شو نو ورسره یې نکاح وتړله.

مومن خان د واده په شپه توره وکښله او د ځان او ښځې ترمنځ یې کېښوده او د پاچا لور ته یې وویل چې زما د زړه مینه شیرینو ده. که لاس او پښه دې راوړل په دې توره به دې غوټه پرې کړم. د پاچا لور ورته وویل چې زه صرف ستا په نوم یم همدغه فخر مې بس دی نور څه نه غواړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو موده وروسته مومن خان ته خبر راغلی و چې شیرینو یې ورکړې ده. مومن خان له هغه پاچا څخه رخصت واخیست چې ده اول لیدلی و، پاچا اوه غاترې په بتکو وربار کړې څو کسه نوکران یې ورسره کړل چې تر وطنه یې ورسوي. د پاچا لور (د مومن خان ماینه) هم له (نهه د برشو) نجونو سره ورپسې روانې شوې. مومن خان د زبردست خان کور ته نږدې شو، شپه وه، نورو ملګرو ته یې وویل تاسې دلته د بره شئ چې وګورم رښتیا یې شیرینو ورکړې ده، که یې ورکړې وه نو شیرینو او مېږه به یې غبرګ په توره ووهم مړه به یې کړم او که نه یې وه ورکړې، نو بېرته به دستي راشم. د شپې کورته ورواوښته د شیرینو کټ د ورونو په منځ کې و، دی ورنږدې شو، شیرینو پرې راوېښه شوه نو پر ورونو یې ناره وکړه:

ورونو د مرګ پر خوب ویده یې

په نیمه شپه مې غمازان ازاروینه

ورونه یې راپاڅېدل، هر یو یوه یوه چاړه وواهه، مومن خان غږ نه کاوه، زبردست خان یوه چاړه په ځیګر کې وواهه ګوزار شو، نقاب یې له مخه ایسته کړ، شیرینو په دغه تاریکۍ کې وپېژنده نو یې ناره کړه:

ادې راکښته سه اور بل کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان په وینو رنګ شو بالښتونه

د مومن خان مور ته یې احوال ورولېږه.

کله چې د مومن خان مور لیدو ته راغله نو دا ناره یې وکړه:

ما په خپل کور کول فالونه

چې مومن خان به د هندوستان راوړي شالونه

نو بیا شیرینو ناره وکړه:

د مومن عقل کوتاه و

پر نیمو شپو څوک د چا سرای لره ورځینه

بیا د زبردست خان مور ناره وکړه:

مومن مې دولس کاله تللی

پر دیارلسم کال چې راته اجل نیولی

دا وخت چې مومن خان زخمي و، نو پوښتنه یې ترې وکړه چې کوم ټپ دې ډېر خوږېږي نو یې ناره کړه:

مومن خان اووه چړې خوړلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زبردست د چړې ډېر فریاد کوینه

زبردست چې کله پوه شو چې مومن خان دده له چړې مري، نو هغه چاړه یې په خپل ځیگر کې ووهله، سوړ پوړ واوښت، خلک پرې راټول شول، یو غم دوه غمه شول، زبردست وصیت وکړ چې زما جنازه تر دې دمخه یو سئ، او ما دمخه ښخ کړئ، ځکه چې ما ده سره ډېر ظلم کړی، مومن خان چې واورېدل چې زبردست خان ځان مړ کړ، نو ده وویل: زه مړ کېدلم نو ده ولې ځان مړ کړ؟ لږه شیبه وروسته یې ساه وختله.

د مومن خان جنازه لا خلاصه نه وه چې د پاچا لور له نورو نهه دېرش نجونو سره د مومن خان کور ته راورسېده له یوه بزگر څخه یې پوښتنه وکړه هغه په ځواب کې وویل:

پر نیلي سور راغی ښه ځوانه

مومن خان مړ دی په هوا ژاړي مرغینه

بزگر ورته ټول نقل وکړ هغې دا ناره وکړه:

یو دادې څه ویل بزگره !

غشی دې راکړ د ځیگر پر پېوستنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچا لور نورې نجونې رخصت کړې او ویې ویل چې زه به دلته د مومن خان د زیارت ملنګه یم.

کله چې یې د مومن خان جنازه وړله شیرینو وویل چې د مومن خان ارمان ختلی نه دی نو دده جنازه دې پېغلې یوسي، نو دې کې د پاچا لور هم تر جنازې لاندې شوه، کله چې یې مومن خان خاورو ته سپاره، نو د پاچا لور خدای ته سوال وکړ چې دا هم واخلي، نو د پاچا لور مړه شوه، دې وخت کې د مومن خان مور ناره کړه:

مومن په لوړه غونډۍ کېږدئ

چې خواره مور یې هر سحر زیارت کوینه

کله چې یې مومن خان ښخ کړ نو شیرینو دا وروستۍ ناره پرې وکړه:

ارمان ارمان لا خان مومنه

ارمان خو دادی خانه مړ وې مړ مې کړې په خپله

مومن خان یې په لوړه غونډۍ ښخ کړ، د پاچا لور او زبردست خان یې په هدیره کې ښخ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه شپه یو ښه سړي خوب ولید چې د پاچا لور په خپل قبر کې نه شته، کله چې خلکو قبر وسپړه، هلته نه وه د مومن خان په قبر کې وه، بیا یې د لارې په بله خوا کې ښخه کړه، ځو موده وروسته د مومن خان او د پاچا د لور په قبر شنه نهالان راشنه شول.

دا و د مومن خان او شیرینو د داستان لنډیز.

اوس اوس د حماسې یاد شوي معیارونه هر معیار پر دې کیسه تطبیقوو.

په دې لیکنه کې د مومن خان د بهادرۍ، مېړانې او پهلوانۍ کیسه بیان شوې ده.

- د حیواناتو نقش په افسانو کې راغلی، لکه د پاچا لور اوښ او خپله د مومن خان د اس یادونه.

- په دې لیکنه کې مومن خان له ډېر خطرناک او وحشتناک ښامار سره مقابله کوي.

- سره له دې چې په حماسه کې د ځینو بوټو او مېوو د جادویي حالت ځرګندونه کېږي خو په دې کیسه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضرورت د نشتوالي له مخې د بوټو چند ان يادونه نه ده راغلې.

- په دې کيسه کې مومن خان له ښامار او ځينو پهلوانانو سره په جګړه کې د يوه مافوق الطبيعي انسان په توګه راڅرګند ېږي.
- سره له دې چې د حماسې اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخېږي، خو په دې کيسه کې مومن خان له داسې معادل متضاد قهرمان سره نه مخامخېږي، يوازې زبردست خان (دده خپل اخښی) څه ناڅه د يو ضمني مخالف قهرمان په توګه راڅرګند ېږي او په پای کې په ناخبرۍ کې د مومن خان د مرګ سبب کېږي.
- مومن خان هم د حماسو د نورو اتلانو په شان په يوه اوږده او خطرناک سفر تللی او نږدې دولس کاله يې مسافري کړې او له سختو ستونزو او کاميابيو سره مخامخ شوی دی.
- مومن خان په دې کيسه کې داسې اخلاقي معيارونه او ارزښتونه قايموي چې هغه د ېر لوړ ملي او معنوي ارزښتونه ګڼل کېږي، لکه له شيرينو سره د وفا لوز، توره، مېړانه، سپېڅلتيا او داسې نور ارزښتونه.
- د مومن خان او شيرينو په کيسه کې ډېرې مهمې صحنې شته خو تر ټولو هيجاني صحنه همغه د مومن خان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـرګ د پېښــې جريـان دی چــې پــه نــا خبرۍ کــې دی ورسـره مخامخېږي او زبردست خان هم د خپلې غلطۍ د جبران پـه خاطر ځان وژني.

- په حماسه کې ځينې داسې پېښې رامنځته کېږي چې دروغ، چل، وفرېب کاري په کې وي، په دې کيسه کې هم هغـه وخت چې مومن خان پـه هندوستان کې و لـه وطنه چې ورتـه کوم شخص راغی د شيرينو په باب يې ورتـه دروغ وويـل چې هغه يې ورکړې ده، همدا دروغ د دې سبب شول چې مومن خان له هندوستانه د کور پر لوري حرکت وکړ او په شپه کې ځان د شـيرينو کـور تـه رسـوي او بـالاخره دا کـار دده د مـرګ سـبب ګرځي.

- په دې کيسه کې هم د نـورو حماسـو د کيسـو د اتلانـو په شان ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي او مـومن خـان د صداقت او عينيت يو ښه سمبول ګڼل کېږي.

- د مومن خان کيسه هم د نورو حماسو په شان لـه ښـه او عــالي سـبک څخـه برخمنـه ده، د فـورم يـا شـکل لـه پلـوه دا داستان پښتو شفاهي داسـتان دی او يـو منثـور داسـتان دی، خوله په خوله له يو نسل څخه بل ته انتقال شوی او دا وريانـت يې محمد ګل نوري نقل کړی دی.

البته په دې داستان کې ځـای پرځـای ځينــې منظـومې نـارې راغلـي چې داستان ته يې رنګيني ورکړې، سربېره پـر دې پـه دې کيسـه کـې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان او شیرینو د مینې کیسې د داستان غنايي برخه بډايه کړې ده، خو که په مجموعي ډول د مومن خان او شیرینو دا داستان تحلیل شي، نو په نتیجه کې ویلای شو چې دا داستان یو تراژیدي حماسه ده، خو مکمله تراژیدي ځکه نه ده چې د تراژیدۍ ټولې ځانګړنې نه لري، خو لکه دمخه چې مو وویل د حماسې اکثره او زیاتره ځانګړنې لري خو دا چې دا حماسه په پای کې په سختې تراژیدۍ، نهیلۍ او ناکامۍ پای ته رسېږي، نو د حماسې تراژیدیکه خوا هم ورسره ملګرې شوې، د داستان وروستۍ برخه لکه د رستم او سهراب تراژیک داستان ته ورته ده چې پلار خپل زوی په ناخبرۍ کې له منځه وړي، دلته هم مومن خان د شیرینو د ناخبرۍ په وجه د هغې د ورونو په تېره د زبردست خان له خوا وژل کېږي او داستان په غم پای ته رسي، دا چې نور داستان د مومن خان له بهادرۍ، مېړانې، جنګونو او پهلوانۍ ډک دی، نو په دې وجه یې د حماسې زیات خصوصیات پوره کړي دي. د حماسې د عامو او خاصو ځانګړتیاوو په پام کې لرلو سره ویلای شو د مومن خان او شیرینو داستان یوه شفاهي منثوره تراژیکه حماسه ده چې د نړۍ له ځینو نورو مطرحو حماسو سره سیالي کولای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیک

سرلیک	مخ
سریزه	۱
په لرغوني پښتو ادب کې غزل	۳
په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې	۷
((ځانځاني ښامار)) د هر چا په خپل ځان کې	۱۴
تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې	۲۵
د خوشال په یو غزل کې اخلاقي پندونه	۳۰
د خوشال په غزل کې بزم او رزم	۳۵
د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ	۴۰
د غلو ډیوه	۴۶
((ادبي بحثونه)) د تحقیق د اصولو له نظره	۴۹
د مومن خان او شیرینو کیسه یوه تراژیکه حماسه	۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (حاجي محمد زمان لغماني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارین یون لنډه پېژندنه

اصلي استوګنځی: ښېوه، ننګرهار

اوسنی استوګنځی: کابل

زوکړه: ۱۳۴۹ ل کال

زده کړه: امنه فدوي لېسه، کابل پوهنتون،
پښتو څانګه، لیسانس او ماستري

دندې:

د امنه فدوي لېسې ښوونکې، د امهات المومنين پوهنتون استاده، په ختیځو ولایتونو کې د ملګرو ملتو په دفتر (یوناما) کې د ښځو د برخې مسوله، د ناهید مجلې بنسټګره، د بېړنۍ لویې جرګې، د اساسي قانون د لویې جرګې، د امن ګډې جرګې، د سولې د مشورتي لویې جرګې، د دوديیزې لویې جرګې، او د نورو مهمو جرګو غړې،په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې (۱۵)مه دوره، په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې (۱۶)مه دوره.

اثار :

- لنډیو ته یوه لنډه کتنه
- د ورمو بهیر ، ۱۳۷۷ل کال، چاپ.
- په ننګرهار کې فرهنګي تولنې، ۱۳۹۳ل کال چاپ.
- ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې (همدا اثر)

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۲۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library